

האשה שהלך בעלה למדינת הים ונשאת

ר' יניב חסאן

ביבמות פ"ז: אומרת המשנה:

"האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך וניסת, ואח"כ בא בעלה – תצא מזה ומזה (כשאר אשת איש שזינתה דהך לאו אנוסה היא¹. רש"י)... והולך ממזר מזה ומזה (אם ילדה משני ממזר גמור ואם שוב החזירה ראשון וילדה לו הוי ממזר מדבריהם. רש"י)..."

הגמרא (פ"ח-פ"ט). מבארת:

"צריכה גט מזה ומזה. בשלמא מראשון תבעי גט, אלא משני אמאי זנות בעלמא הוא! אמר רב הונא: גזירה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה (כשרואין הראשון חי סבורים ששני זה כשנשאה על ידי שגירשה ראשון נשאה ואשת איש גמורה היא. רש"י), ונמצאת אשת איש יוצאה בלא גט (אי ס"ד דמשני תצא ללא גט).

אי הכי, סיפא דקתני²: אמרו לה מת בעליך ונתקדשה, ואח"כ בא בעלה – מותרת לחזור לו, התם נמי נימא גירש זה וקדש זה, ונמצאת אשת איש יוצאה שלא בגט! לעולם בעיא גט, אי הכי, נמצא זה מחזיר גרושתו משנתארסה! (כלומר אתי למימר דמותר להחזיר גרושתו משנתארסה דסברי גירש זה וקידש זה וחזר וגירש וחזרה לראשון. רש"י) כר' יוסי בן כיפר, דאמר: מן הנשואין – אסורה, מן האירוסין – מותרת. הא מדקתני סיפא: אע"פ שנתן לה אחרון (שאירסה. רש"י) גט – לא פסלה מן הכהונה, מכלל דלא בעיא גט, דאי בעיא גט, אמאי לא פסלה מן הכהונה³?

אלא, סיפא אמרי קידושי טעות הוה (לגבי קידושין ודאי כדקאמרת דלא בעיא גט ודקשיא לך שמא יאמרו גירש זה וקידש זה כו' לא אתי למימר הכי אלא אמרי מדנפקא בלא גט קידושי טעות הוה כגון על מנת שאני כהן ונמצא ישראל. רש"י). רישא נמי אמרי נישואי טעות הוה! קנסוה רבנן (ולא תלינן לקולא. רש"י). סיפא נמי ליקנסוה! רישא דעבדא איסורא – קנסוה, סיפא דלא עבדא איסורא – לא קנסוה רבנן."

1. והוסיף רש"י: "ואע"ג דהימנוהו רבנן לעד אחד באשה משום עיגונא טעמא מאי משום דהיא גופא דייקא עד דידעה בקושטא ומינסבא והא דלא דייקא קנסי לה".

2. יבמות צ"ב.

3. וביאר רש"י: "מכלל דלא בעיא גט - אפילו מדרבנן דאי בעיא גט הא ק"ל (יבמות צ"ד) דאפילו ריח הגט פוסל לכהונה".

היינו דחכמים קנסו באשה שהלך בעלה למדינת הים ושמעה שמת ונשאה לאחר, וחזר בעלה, שצריכה גט לא רק מבעלה הראשון אלא גם מן השני. בתחילה הגמרא ביארה שהטעם שצריכה גט מזה ומזה אע"פ שקידושי השניה לא הוי כלום וזנות בעלמא הוי הוא משום גזירה- 'שמא יאמרו גירש זה ונשא זה ונמצאת אשת איש יוצאת בלא גט', שהרי תחזור לראשון ללא גט מהשני ויחשבו כולם שעדיין אשת איש היא מהראשון.

הקשתה הגמרא על טעם זה מהסיפא במשנה דאם רק נתקדשה לשני, ואח"כ בא בעלה דמותרת לחזור אליו, ומשמע אפלו בלא גט! לבסוף תירצה הגמרא דיש לחלק, דאם רק התקדשה לשני ולבסוף חזרה לראשון, כיון דלא עבדא איסורא תלינן לקולא דאנשים יחשבו שהקדושין לשני הוי קידושי טעות, אבל היכא שנישאה לשני דעבדא איסורה תלינן לחומרא וקנסינן לה דתצא מזה ומזה וצריכה גט משניהם.

ונחלקו הראשונים בטעם הגזירה דצריכה גט גם מהשני- האם הטעם דקנסינן לה משום דעבדא איסורא הוא הטעם שנשאר למסקנה וטעמא קמא נדחה, או שמא טעמא קמא לא נדחה, וכדי שתצטרך גט גם מהשני צריך את שני הטעמים, גם את טעם 'שמא יאמרו' וגם את טעם דעבדינן איסורא.

שיטת הרי"ף

כתב הרי"ף (יבמות כ"ח. מדפי הרי"ף):

"אמר רב הונא גזירה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה ונמצאת אשת איש יוצאת בלא גט, אי הכי סיפא דקתני אמרו לה מת בעליך ונתקדשה ואח"כ בא בעלה מותרת לחזור לו ה"נ נימא גזירה שמא יאמרו גירש זה וקידש זה ונמצאת אשת איש יוצאת בלא גט! סיפא אמרי קידושי טעות הווי, רישא נמי אמרי נישואי טעות הווי! אלא רישא דעבדא איסורא קנסוה רבנן סיפא דלא עבדה איסורא לא קנסוה רבנן".

הרי"ף הוסיף בתירוץ האחרון של הגמרא את המילה 'אלא', והסיק הרא"ש (י, ד) מדבריו- "משמע דהשתא הדר ביה מטעמא שמא יאמרו", וא"כ יוצא שהטעם האחרון דקנסוה חכמים כיון דעבדא איסורא הוא הנשאר למסקנה⁴. וכ"ד הריטב"א בחידושו (פ"ט. ד"ה "דאי").

4. הרא"ש דחה את דבריו כפי שיתבאר בהמשך בעז"ה.

שיטת התוספות ישנים והרא"ש

התוספות ישנים (פ"ט. ד"ה "רישא") הקשה:

"וא"ת והא אמרינן לקמן (במשנה צ"ד). אמרו לו מתה אשתו ונשא אחותה ואח"כ באת אשתו, מותרת לחזור לו ואינה צריכה האחרת גט, ואמאי הרי עבד איסורא שהרי בא עליה!".

היינו דאם אמרינן שהטעם הגזרה הוא משום דקנסינן ליה משום דעבדא איסורא, א"כ איך לקמן במשנה אמרינן דאם אמרו לו שמתה אשתו ונשא אחותה ואח"כ חזרה אשתו דמותרת לחזור אליו בלא שיתן גט לשניה, הרי מ"מ הבעל עשה איסור כשבא על אחותה, א"כ מדוע לא קנסינן ליה! ותירץ:

"וי"ל דהכא סמיך אשנויא דלעיל דאמר גזרה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה ונמצא אשת איש יוצא בלא גט וגם עבד איסורא ומשו"ה צריכה גט, אבל לקמן ליכא אלא טעמא דעבד איסורא, דהא לא שייך לומר גזרה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה דהתם אפילו גירש לא מצי למנסב אחותה דאיסורא בחייה ואפילו נתגרשה ומשו"ה אינה צריכה גט".

היינו דחכמים גזרו דצריכה מהשני גט רק היכא דנתקיימו שני הטעמים- דחיישינן שמא יאמרו וגם דעבד איסורא. לכן אצלנו שישנם את שני הטעמים גזרינן, אך לקמן בנושא אחותה של אשתו ואח"כ חזרה אשתו, השניה לא צריכה גט משום דאמנם עבד איסורא אך מ"מ לא שייכת הגזרה שמא יאמרו, דהרי כל עוד שאשתו חיה אסור לו לישא אחותה אפילו אם גירש את אשתו. וכ"כ הרא"ש (יבמות י', א):

"רישא דעבדא איסורא קנסו רבנן וחשו לגירש זה ונשא זה ולא רצו להתירה משום נשואי טעות, אבל סיפא דלא עבדא איסורא לא חשו לגירש זה ונשא זה והתירוה מטעמא דקידושי טעות. ודלא כרב אלפס ז"ל שכתב אלא רישא דעבדא איסורא משמע דהשתא הדר ביה מטעמא שמא יאמרו. ואי אפשר לומר כן דהא לקמן (דף צד:) גבי אשת אח ואחות אשה לא מצרכינן גט אלא לר"ע ודוקא כשקידש אחיו אבל לרבנן וגם לר"ע כשנשא אחיו אינה צריכה גט ואי טעמא משום קנסא לחודה התם נמי הוה לן למיקנס כיון דעבד איסורא, אלא ודאי תרתי טעמי בעינן הלכך כשנתקדשה לא עבד איסורא ובאשת אחיו ובאחות אשה דליכא שמא יאמרו אינה צריכה גט".

הולד מהראשון ממזר מדרבנן

הגמרא שם בהמשך דף פ"ט: דנה מדוע הולד מהראשון הוא ממזר, וז"ל: "תנן הולד ממזר מזה ומזה. בשלמא משני ממזר, אלא מראשון אמאי אשתו היא וישראל מעליא הוא, וקא שרינן ליה בממזרת! א"ל, הכי אמר שמואל: אסור בממזרת. וכן כי אתא רבין א"ר יוחנן: אסור בממזרת. ואמאי קרי ליה ממזר? לאוסרו בבת ישראל".

מדברי שמואל ור' יוחנן עולה דאף מבעלה הראשון הוי ממזר מדרבנן, ולכן מצד אחד אסור בממזרת ודאי, ומצד שני אסור בבת ישראל. ונחלקו הראשונים האם גזרה זו שייכת דוקא היכא שבעלה השני עדיין לא נתן לה גט, אך אם נתן לה גט הגזרה כבר לא שייכת ולכן הולד כשר, או שמא דבכל גווני גזרו חכמים והוי ממזר.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פסק (גירושין י', ז'):

"האשה שנשאת ואחר כך נמצא הגט בטל, או בא בעלה אחר ששמעה שמת... והולד מן השני ממזר, ואם בא עליה הראשון קודם שיגרש השני הרי הולד ממזר מדבריהם...".

וביאר המגיד משנה:

"ופירוש רבינו בשבא עליה הראשון קודם שגירש השני וכן פירשו ז"ל. והכרח הוא, דודאי אחר שגירשה השני אפילו היה הראשון כמחזיר גרושתו אחר שנשאת הא קי"ל שאין ממזר מחייבי לאוין ולא קנסו בהן חכמים, אבל לא נתגרשה מן השני עשאוה כאשת איש מן השני מדבריהם".

היינו דהמ"מ הבין ברמב"ם שכל גזרת חכמים על הולד שבא מבעלה הראשון הוא דוקא כשהיא עדיין נשואה לשניהם. אך אם כבר נתגרשה מהשני ואח"כ בא עליה הראשון, הרי שלא יהיה יותר גרוע ממחזיר גרושתו, דאף דהוי איסור מ"מ לא הוי אלא חייבי לאוין ולא קנסו בו חכמים דלהוי ממזר.

שיטת ר"י

כתבו התוספות (יבמות פ"ז: בד"ה "הולד"):

"אר"י דאפילו לאחר שנתן הראשון גט הוי ממזר מן השני, מידי דהוה אראשון שהולד ממזר ממנו".

היינו דלמד ר"י דהיכא שנתן הראשון גט ואח"כ בא עליה השני דהוי ממזר, ממה דקי"ל דהיכא שנתן לה השני גט ואח"כ בא עליה הראשון דהוי ממזר. משמע

דהיה לו פשוט דאף אם נתן השני גט מ"מ הוי ממזר מהראשון. א"כ יוצא שחז"ל לא חילקו בגזרתם וכל היכא שהיו לה שני בעלים הוי ממזר אף אם נתן לה אחד מהם גט.

כך הבינו הח"מ (סי' ד', סק"ז) והגר"א (סי' י"ז, ס"ק קע"א) את מחלוקת הראשונים, בהמשך נראה שיש שהבינו את המחלוקת אחרת.

יסוד המחלוקת ע"פ הגר"א והמחצית השקל

איתא בירושלמי (יבמות פ"י, ה"א):

"הולד ממזר מן הראשון, רבי בא בשם ר' עקיבה אמר דר' עקיבה היא, דר' עקיבה אמר הבא על סוטתו הולד ממזר, המחזיר גרושתו משנישאת הולד ממזר, ר' יוסי בשם ר' הילא דברי הכל הולד כשר כגיטה כן ממזירה. מה נפק מן ביניהון? נתן לה השני גט ואחר כך בא עליה הראשון – על דעתיה דר' בא בשם ר' זעירא הולד ממזר כר' עקיבה, על דעתיה דר' יוסי בשם ר' הילא דברי הכל הולד כשר".

היינו דר' בא סבר דהבא על סוטתו הולד ממזר, אף שהיא רק נבעלה לאחר ולא נישאה לו כלל, כדר"ע שסבר דבחיבי לאוין הוי ממזר (משנה ביבמות מ"ט). לפי"ז צ"ל דהוי ממזר מדאוריתא בכל גווני וכלל לא תלוי אם השני נתן לה גט או לא. לעומתו ר' יוסי סבר כרבנן דבחיבי לאוין הולד כשר אלא שפעמים גזרו חכמים דהולד ממזר מדבריהם.

הנפ"מ ביניהם היא בדין של משנתנו דאם נישאה לשני אנשים ונתן לה השני גט ואח"כ בא עליה הראשון – דלר' בא הולד ממזר מדאוריתא משום דלא גרע מהבא על סוטתו דהוי חייבי לאוין, ואילו לר' יוסי הולד כשר משום דגזרת חכמים דהולד ממזר מהראשון היא נגזרת של גזרת הגט שצריכה האשה מן השני. דהיינו כיון שקנסו חכמים לאשה שתצטרך גט מהשני מהטעם שמא יאמרו גרש זה ונשא זה ונמצא אשת איש יוצאת בלא גט, ע"כ כל עוד שלא נתן השני גט נמצא שהיא עדיין אשתו, ולכן אם בא עליה הראשון הולד הוי ממזר מדרבנן, ולפי"ז אם גרשה השני לפני שבא עליה הראשון הולד כשר.

וביאר הגר"א (סי' י"ז, ס"ק קע"א) והמחצית השקל (סי' ד', סע' ט"ז) דהרמב"ם פסק כר' יוסי, וא"כ יוצא דמה דאמרין דהולד מהראשון הוי ממזר מדרבנן תלוי אם היא קבלה גט מהשני או לא. אם קבלה גט ואח"כ בא עליה הראשון לא הוי ממזר, ואי לא קבלה גט הוי ממזר מדרבנן. לפי"ז צ"ל שהרמב"ם הבין את גזרת חכמים דאם היא נשואה לשני אנשים דבעיא גט גם מהשני כמו שהבינו

התוספות ישנים והרא"ש דלעיל דכדי שנצריכה גט בעינן תרתי- דעבדא איסורא וגם שמא יאמרו. וסובר שחכמים גזרו שהולד ממזר מדרבנן עפ"י אותם גדרים שגזרו שצריכה גט מדרבנן. ולכן הכא לאחר שקבלה גט מהשני ונבעלת לראשון לא שייכים שני הטעמים- שאמנם עבדא איסורא של סוטה וכן נראית כעבדא איסורא של מחזיר גרושתו לאחר שנישאת לאחר, אבל לא שייך הטעם של 'שמא יאמרו' לפי שחשש זה נאמר רק כשיאמרו שזה ממזר. וכאן לא יטעו לומר שהולד ממזר, שכיון שהשני גרש אותה יש רק לחשוש לאיסור סוטה ואיסור מחזיר גרושתו משנשאת, ואלו איסורי לאו שאינם עושים ממזרים.

ואילו התוספות סבר בעיקרון כר"ע. אף שר"ע סבר דהבא על סוטתו הולד הוי ממזר מדאורייתא משום דבחיבי לאוין הולד ממזר ואנו דקי"ל כרבנן צ"ל שהולד כשר, מ"מ למדו חכמים משיטת ר"ע לדין דכיון שאסורה לראשון משום סוטה קנסו אותה שהולד ממזר מדרבנן. וכיון שכן הולד ממזר בכל גוונא בין אם השני נתן לה קודם גט ובין אם לא נתן. לפי"ז יוצא ששיטת התוספות מקבילה לשיטת הרי"ף דלעיל לענין גזרת הגט, דחכמים גזרו דבעיא גט מהשני משום דעבדא איסורא ולא מחשש שמא יאמרו. וסובר התוספות שבאותם גדרים גזרו גם שהולד ממזר. לכן אם בא עליה הראשון הוי ממזר מדרבנן אפילו אם נתן לה השני גט משום דעבדא איסורא של סוטה למרות שלא שייך הטעם של שמא יאמרו.

וכן מוכח מהתוספות ביבמות (מ"ט: ד"ה "סוטה") דהביאו שם את שיטת ר"ח הסבור דהבא על סוטתו הוי ממזר מדרבנן, וז"ל:

"פר"ח דמסוטה נהי דלא הוי ממזר מדאורייתא, מדרבנן מיהא הוי ממזר מידי דהוי (לקמן דף פ"ז:): אאשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעליך ונישאת ואח"כ בא בעלה דהולד ממזר ותצא מזה ומזה".

היינו דר"ח הבין שכיון שהגזרה שגזרו חכמים גבי אשה שהלך בעלה למדינת הים ונשאת היא משום דעבדא איסורא, משמע דאף בחיבי לאוין גזרו. ודחה התוספות דבריו:

"ואין ראיה, דהתם קנסוה כי היכי דתידוק אבל הכא אין צריך לקנסה כדי שלא תזנה תחת בעלה..."

היינו דהטעם דקנסוה חכמים דהולד יהיה ממזר הוא כדי שתבדוק היטב לפני שתנשא לשני. אך תוספות לא חולק על העקרון ששיך ממזר מדרבנן במקום שרק עבדא איסורא אע"פ שאין חשש שמא יאמרו.⁵

5. ונראה שכך הבין גם הח"מ בסי' ד' סק"ז את המחלוקת בין התוספות והרמב"ם.

שיטת הב"ש – אין כלל מחלוקת ראשונים

הב"ש (ד', ס"ק כ"ז) דחה את הבנת הח"מ בתוספות, וביאר דהתוספות סובר כרמב"ם דאם השני נתן כבר גט ואח"כ בא עליה הראשון הולד כשר.

"ומ"ש תוספות שם בשם ר"י מן השני הוי ממזר אף אחר גרושי הראשון מידי דהוי מן הראשון ממזר הכי פירושו – כמו מן הראשון הוי ממזר קודם הגט של השני משום קנס כן הוא בשני אפי' אחר גירושי הראשון דעדיין לא בטלו מעשיה, אבל אם גירש הראשון והשני זונתה מן השני פשיטא לכ"ע אין ממזר מן השני. וע"כ צ"ל הראיה של תוספות קאי אם נולד מן הראשון קודם הגט דאל"כ מנ"ל לתוספות דפשוט יותר דהוי ממזר לאחר הגט".

היינו דלתוספות היה פשוט שנולד מהראשון הוי ממזר, ומנין היה לו כ"כ פשוט? ולכן צ"ל דהוי קודם הגט, ומשווה התוספות דין זה להיכא דבא עליה השני אחר שנתן הראשון גט דהוי ג"כ ממזר מדבריהם. וכן אין להביא ראיה מר"ח דהרי גם התוספות חלק עליו כדאיתא לעיל⁶.

פסיקת השו"ע

פסק השו"ע (ד', ט"ז):

"האשה שהלך בעלה למדינת הים, ונשאת, והרי בעלה קיים, הולד מהשני ממזר גמור ומותר בממזרת. ואם הראשון חזר ובא עליה קודם שגרשה השני, וילדה, הוא ממזר מדרבנן, ואסור בממזרת גמורה ומותר בממזרת מדרבנן כיוצא בו.

בפשטות השו"ע פסק כרמב"ם.

6. ואחר המחילה רבה דחיה זו קשה, דאמנם התוספות דחה את ר"ח בדין טוטה אך לא דחה אותו בענין אשה שהלך בעלה למדינת הים.